

Kirkkomellakat Helsingissä 1917

Toukokuussa 1917 kirjailija Arvid Järnefelt ilmoitti *Työmiehessä* pitävänsä Nikolainkirkossa puheen, jota kutsui ihmiset kuulemaan. Puhe ei jäänyt ainoaksi, vaan viikon välein sunnuntain jumalanpalveluksen jälkeen Järnefelt puhui kolmessa helsinkiläisessä kirkossa ilman kirkkoherran lupaa. Viimeinen Kallion kirkossa pidetty puhetilaisuus johti yleisön mellakointiin. Muutama viikko myöhemmin vallankumouksellinen Jean Boldt kannattajineen valtasi Nikolainkirkon ja miliisi sai häädettyä valtaajat vasta aamuyön tunteina. Vaikka Järnefeltin ja Boldtin kirkonvaltauksset olivat erillisiä tapahtumia, molempien liikkeellepaneva voima oli maaliskuun vallankumous Venäjällä. Sekä Järnefelt että Boldt olivat vuonna 1917 tunnettuja, yhteiskunnallisesti aktiivisia henkilöitä, mutta he olivat kaksoisvallan aikana siinä mielessä väliinputoajia, että he eivät sopineet olemassa oleviin leireihin, järjestäytyneeseen työväenliikkeeseen tai toisaalta porvarilliseen yhteiskuntaan.

Järnefeltin ja Boldtin kirkonvaltauksia voidaan tarkastella toisiinsa monella tapaa liittyvinä ja vaikuttaneina tapahtumasarjoina, vaikka kummankin toiminta oli lähtöisin heidän omista motiiveistaan eikä valtauksia suunniteltu tai toteutettu yhdessä. Järnefelt ja Boldt tunsivat toisensa hyvin jo pitkän ajan takaa. Heillä oli myös samankaltainen yläluokkainen tausta, ja kummankin isät olivat olleet keisarin armeijan upseereita. Järnefeltin ja Boldtin toiminnassa on havaittavissa osittain samankaltaisia tavoitteita, vaikka lähtökohtaisesti kirkonvaltauksen tarkoitukset erosivat toisistaan merkittävästi. Järnefeltin sai liikkeelle henkilökohtainen uskonkokemus ja esikuvansa Leo Tolstoin malli yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Boldtin voidaan sanoa toimineen osittain Järnefeltin mallin mukaan, mutta hänelle kirkon-

valtaus palveli poliittisen tavoitteen, maailmankommunismiin, saavuttamista, mihin vuosi 1917 tarjosi uusia mahdollisuuksia.

Artikkeli taustoittaa Arvid Järnefeltin kirkkopuheita ja Jean Boldtin kirkonvaltausta asettamalla ne vallankumouskevään kontekstiin. Artikkelissa tarkastellaan tapahtumia prosessina, jossa itse kirkkopuheet ja Nikolainkirkon valtaus kytkeytyvät Järnefeltin ja Boldtin muuhun toimintaan. Molempien kirkonvaltaukset olivat näennäisen spontaaneja, mutta niitä edelsi tapahtumia, jotka voidaan tulkita tilanteen tunnustelemiseksi, yleisön mielialojen aistimiseksi ja ”esitykseen” valmistautumiseksi. Arvid Järnefeltin mediaperformanssissa ja Jean Boldtin ”kesäteatterissa” oli molemmissa kyse joukkojen kokoamisesta ja kannatuksen tunnustelusta. Artikkelissa selvitetään Järnefeltin performanssin yleisösuhdetta ja Boldtin kannattajajoukon koostumusta. Lopuksi tarkastellaan sitä, minkälaista jälkipuintia kirkkomellakoista käytiin.

Arvid Järnefeltin toinen herääminen

Arvid Järnefelt (1861–1932) oli kumouskeväänä 55-vuotias arvostettu kirjailija ja kulttuuripersoona. Hän kuului *Päivälehdien* perustajiin, ja hänen edustamaansa tolstoilaisuuteenkin suhtauduttiin enimmäkseen suopeasti sekä sivistyneistön että työväenliikkeen parissa. Maailmansodan syttyminen oli ollut rauha-naatteen miehelle ja idealistille suuri järkytys. Sotaa seurannut kuuhunta ja vallankumoukselliset pyrkimykset eivät kiinnostaneet Järnefeltiä, vaan hänen näkemyksensä mukaan ainoastaan sovinto eri yhteiskuntaluokkien ja eri maiden proletaarien välillä oli kestävä vaihtoehto.¹

Järnefeltin kirkkopuheina tunnettu tapahtumasarja liittyi hänen vuosina 1917–1920 kokemaansa ”toiseen heräämiseen”². Tuolloin Järnefelt osin maaliskuun vallankumouksen innoittamana ja Leo Tolstoin esimerkkiä seuraten näki tärkeäksi alkaa saarnata henkistä ja sosiaalista parannusta kirkoissa ja lähteä kotoaan Lohjalta harjoittamaan laupeutta tavallisten ihmis-

Kirjailija Arvid Järnefelt. Kuva: Helsingin Kuvalehti 19.5.1917, 13.

ten keskuuteen.³ Kirkkopuheisiin johtaneet tapahtumat saivat alkunsa pääsiäisenä 1917, jolloin Järnefelt kävi läpi henkilökohtaisen ja hengellisen kriisin, joka kirkasti hänen ajatuksiaan suhteessa kirkkoon ja myös omiin toimintatapoihinsa: Järnefelt koki tehtäväkseen profetoimisen kirkkorahvaalle.

Miksi Järnefelt halusi puhua kirkossa? Järnefeltin mukaan jo suurlakon 1905 aikana ”jotkut uskalikot” suunnittelivat kirkon ottamista köyhälistön käsiin. Vallankumouksen olosuhteissa keväällä 1917 se oli hänen mukaansa erityisen helppoa, kun asevoimaa oli saatavissa tällaista hanketta kannattamaan. Järnefelt vankkumattomana väkivallattomuuden kannattajana ei itse voinut hyväksyä sellaista valtausta, mutta suositteli kirkkoherralle hänen päästämistään puhumaan kirkkoon sillä perusteella, että todennäköisesti joku niin tulisi kuitenkin tekemään. Järnefeltillä oli sanottavaa Jumalalta ihmisille, ja se tulisi tuoda julki nimen-

omaan kirkossa, sillä viesti koski kirkkoa. Järnefeltin tavoitteena oli sovinto yhteiskuntaluokkien välillä sekä köyhyyden poistaminen tunnustamalla maa ja muut luonnonrikkaudet Jumalalta saaduksi yhteisomaisuudeksi.⁴ Järnefeltin päiväkirjamerkinnöistä käy ilmi, että hän suunnitteli puheensa pääpiirteissään jo huhtikuussa kotonaan Lohjan Virkkalassa. Sen jälkeen kaikki oli hänen mielessään johdatusta ja sopivan tilaisuuden odottelua.⁵

Järnefelt matkusti huhtikuussa Helsinkiin ja asettui äitinsä Elisabeth Järnefeltin luokse Siltasaareen. Hän alkoi ”harjoittaa laupeudentöitä” Tolstoin innoittamana perustamalla pankkeihin ”köyhimmän köyhälistön apukassoja”, joihin rikkaat voisivat tallettaa rahaa.⁶ Järnefelt kutsui Helsingin työväentalon juhlasaliin kokouksen, jossa hän vaati toimia hädänalaisten hyväksi ja esitteli helsinkiläisten pankinjohtajien avustuksella eri pankkeihin avaamiensa avustustilejä. Kun avustustilejä hoitamaan ehdotettiin perustettavaksi komitea, joka voisi estää niiden väärinkäyttöä, Järnefelt loukkaantui, kun hädässä olevien ihmisten moraalialia epäiltiin. Hän oli vakuuttunut, että vain todellisessa hädässä olevat hakisivat avustuksia. Komiteaa ei perustettu, eikä Järnefeltin kaavailema avustustoiminta edennyt sen pitemmälle, mutta hänen teosofiystävänsä jakoivat avustustileille kertyneet varat hädänalaisille.⁷

Laupeudentöiden lisäksi Järnefelt aloitti huhtikuun lopussa julkisuuskampanjan, jonka tarkoituksena oli valmistella ja tunnustella tilannetta kirkkopuheita varten. Järnefelt kirjoitti 25.4.1917 *Helsingin Sanomiin* nimimerkillä ”Parantumaton” kirjoituksen, jossa toivoi sovintoa ylä- ja alaluokan välillä. Järnefelt teki selväksi, että hän halusi puhua suoraan kirkkorahvaalle: koska hänellä oli sanottavaa Jumalalta, hänen oli päästävä kirkkoon puhumaan. Huhtikuun lopussa Järnefelt meni kirkkoherranvirastoon kysymään, saisiko hän maallikkona puhua kirkossa. Kirkkoherra B. H. Päivänsalo kieltäytyi myöntämästä lupaa sääntöihin vedoten.⁸ Järnefelt jatkoi kirjoitteluaan tihenevässä tahdissa *Helsingin Sanomissa* ja omaksui itselleen jonkinlaisen profeetan roolin.⁹ Järnefeltin vanhat tuttavat lehden toimituksessa alkoivat suhtautua varauksella Järnefeltin suunnitelmiin ja ilmaisutyylisiin,

mikä näkyi siten, että hänen kirjoituksensa muutettiin uutisformaattista ilmoituksen muotoon.¹⁰

Kirkkopuheet

Toukokuun 6. päivänä Järnefelt meni Nikolainkirkkoon ja kirkkoherra Erkki Kailan jyrkästä kiellosta huolimatta piti puheen alttarin korokkeelta. Järnefeltin ensimmäinen puhe oli varsin lyhyt ja sävyltään tunnusteleva. Puheessaan Järnefelt totesi, että vapauden tulisi toteutua myös kirkon sisällä, koska vapaus oli koittanut kirkon ulkopuolella. Vapaus toteutuisi kirkossa siten, että siellä saisivat puhua kaikki, jotka tunsivat puhuvansa Jumalan nimessä. Tätä vapautta kehotti Järnefelt ihmisiä myös käyttämään ja kysymään kirkkoherroilta lupaa puhua kirkkoissa. Hän myös lupasi jatkaa kirkkopuheitaan seuraavana sunnuntaina.¹¹ Järnefelt kirjoitti päiväkirjaansa: ”Yleisö paukutti käsiään ja huusi eläköötä, joka teki minuun raskaan vaikutuksen.”¹²

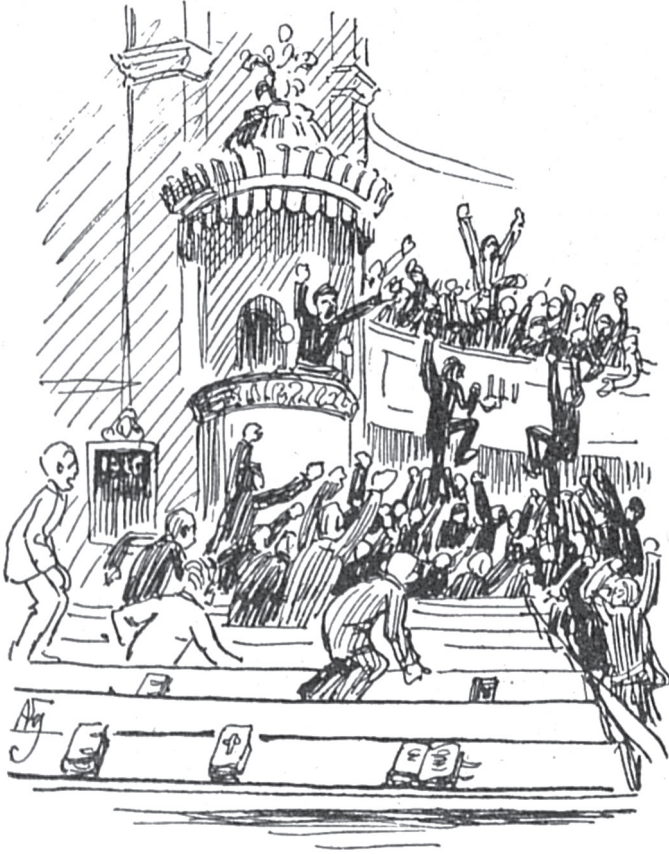
Ensimmäisen kirkkopuheen jälkeen *Helsingin Sanomat* otti yksiselitteisen kielteisen kannan Järnefeltin toimintaan ja epäili Järnefeltin henkisen tasapainon horjuvan.¹³ Välikirje vanhoihin nuorsuomalaisiin ilmeni siten, että *Helsingin Sanomat* ei enää julkaissut Järnefeltin ilmoituksia. Enemmän ymmärrystä Järnefeltille löytyi työväenliikkeen piiristä, ja hän siirtyi ilmoittamaan kirkkopuheista *Työmieheen* ja teosofiaa tuolloin kannattaneen Eino Leinon toimittamaan *Sunnuntaihin*.¹⁴

Toisen puheensa Järnefelt piti Johanneksen kirkossa 13. toukokuuta. Nyt Järnefeltin esiintymistä osattiin jo odottaa, ja kaksi pappia, joista toinen sattui olemaan rovasti K. E. Hildén, Järnefeltin rippikoulunopettaja, yrittivät suostutella Järnefeltiä luopumaan aikeistaan. Kirkko oli tällä kertaa tungokseen asti täynnä, ja yleisö oli malttamaton. Joku työmies tai ylioppilas ehti jo saarnastuoliin puhumaan kovalla äänellä pappien harjoittamasta sortovalasta ja lyömään kädellään saarnastuolia Järnefeltin ja pappien keskustellessa. Hänet saatiin kuitenkin lopettamaan puheensa, mutta yleisöstä kuului huutoja: ”Papit hirteen!” ja toisaalta: ”Alas

antikristus Järnefelt!” Tunnelma kirkossa oli siinä määrin kiihtynyt, että Järnefeltin annettiin puhua saarnastuolista.¹⁵ Puheessaan hän kävi läpi Isä meidän -rukouksen kohta kohdalta esittäen siitä oman tulkintansa. Järnefeltin mukaan jokainen yksilö on vapaa ja saa toteuttaa elämässään Jumalan valtakuntaa maan päällä ilman, että mikään ulkopuolinen valta on oikeutettu rajoittamaan häntä. Hänen julistuksensa Johanneksen kirkossa vaikuttaa ajaneen individualistisen vapauden ja ehdottoman anarkian asiaa.¹⁶ Tämäkin aihe oli Järnefeltin päiväkirjamerkintöjen perusteella selvinnyt hänelle jo huhtikuussa eli puhe oli huolellisesti valmisteltu.¹⁷

Kolmannesta puheesta *Työmiehen* toimitus ei enää suostunut tekemään juttua lehteen, joten Järnefelt osti lehden etusivulta ilmoituksen, jossa hän ilmoitti puhuvansa Kallion kirkossa jumalanpalveluksen jälkeen.¹⁸ Kirkkoon saapui arvion mukaan 5 000–6 000 kuulijaa, jotka olivat pääosin työväkeä. Jumalanpalveluksen loppuvirren jälkeen taululle merkittiin lisää virsiä, ja levottomaksi käyneestä yleisöstä alkoi kuulua vaatimuksia: ”Soitto on lopetettava!” Koska urkuparven ovi oli lukossa, väkijoukosta muodostettiin ihmispyramidi, jota myöten neljä miestä kiipesi parvelle ja urkuri Ilmari Krohn tönäistiin parven rappusia alas. Parvelle kiivenneet olivat Järnefeltille tuntemattomia miehiä, räättäli Anders Seppälä, kirvesmies Johan Hintikka, levyseppä Kalle Koivuniemi ja viilaaja Kaarlo Sirén.¹⁹ Paikalle saapui myös muutamia miliisejä, mutta he eivät suostuneet ”vastustamaan kansan tahtoa”. Jälkeenpäin Järnefeltiä kritisoitiin siitä, että hän oli väkivallattomuuteen sitoutuneena sallinut väkivallan käytön.²⁰

Kolmannessa puheessaan Järnefelt pohti ensin kysymystä, mitä on Jumala, mutta päätyi lopulta esittämään kovaa kritiikkiä yläluokalle, johon kuuluvaksi luki myös itsensä. Järnefelt asettui puheessaan ”yläluokan omaksitunnoksi” ja totesi sen edustaman kulttuurin ajaneen karille. Järnefelt varoitti myös työväkeä tulevaisuudessa sortumasta yläluokan synteihin, ”kun nyt luovumme johtavasta asemastamme”.²¹ Järnefeltin kolmannen puheen teesinä oli, että kirkkojen tuli olla avoimia kokoontumispaikkoja, jonne kaikki halukkaat sananjulistajat voisivat tulla saarnaamaan

Järnefeltin kirkkopuhe. Kuva: Fyren, no 19–22, 1917, 29.

ja laulamaan laulujaan, ja puhe päättyi runolliseen veljeyden ajan ennusteeseen.²²

Sivistyneistö ja porvarilliset lehdet suhtautuivat Järnefeltin kirkkoesiintymisiin tuomitsevasti, mutta sävyeroja niiden suhtautumisessa oli. *Hufvudstadsbladet* piti tapahtumia skandaalina,²³ kun taas esimerkiksi *Dagens Press* kuvaili tapahtumia selvästi neutraalimmin.²⁴ Ymmärtäjiä Järnefeltin ajatuksille ja toimintatavoille löytyi ennen kaikkea vapaa-ajattelijoiden ja teosofien keskuudesta. Työväenliikkeen piirissä Järnefeltin toiminta ei aiheuttanut juurikaan paheksuntaa. *Työmies* sanoutui irti Järnefeltin aatteista, vaikka periaatteessa suhtautuikin myönteisesti tämän ajatukseen kirkkosalien ottamisesta yleishyödylliseen käyttöön.²⁵ Ajatus sai vastakaikua myös 27.5. pidetyltä työväen kansalaiskokoukselta, joka päättyi lähestymään Helsingin pohjoisen suomalaisen seurakunnan kirkkoneuvostoa toiveenaan saada Nikolainkirkko kokouspaikaksi.²⁶

Oman näkemyksensä ja motiivinsa kirkkopuheisiin Järnefelt sai kuuluviin pian. Vihtori Kosonen julkaisi Järnefeltin *Kirkkopuheet* painatteena, johon oli koottu paitsi puheet, myös Järnefeltin Helsingin poliisilaitoksen etsivälle osastolle jättämä kirjallinen selostus, jossa Järnefelt muun muassa selvitti puheita edeltäviä tapahtumia ja motiivejaan. *Kirkkopuheita* mainostettiin näkyvästi muun muassa *Työmiehessä*, ja sitä myytiinkin paljon.²⁷

Kuka oli Jean Boldt?

Kirkkojen valtaamisesta rahvaalle innostui myös Järnefeltin vanha tuttu Jean Boldt. Johan (Jean) Carl Emil Boldt (1865–1920) oli kotoisin Kuopiosta. Hänen isänsä oli Venäjän armeijassa palvellut kenraalimajuri Johan Boldt ja äidin, Anna Frosteruksen, isä Kuopion piispa Robert Frosterus. Päästyään ylioppilaaksi Boldt opiskeli oikeustiedettä ja toimi asianajajana Helsingissä. Boldtin kansalaisaktivismi alkoi 1890-luvulla eläinkokeiden vastustamisesta. Vivisektio eli elävien eläinten leikkely tutkimusmielessä oli hänen mukaansa pahinta raakalaismaisuuutta, johon ihminen

Uuden ajan uusi profetta.

Nykyisin Helsingin huomatuin mies
Jean Boldt. Kokous joka päivä klo 6
Nikolainkirkon rappusilla.

Pilakuva piirtänyt T. Vikstedt. Alas!
Alas! Alas kaikki! Kaikki jaettava tasan!

Pilakuva Jean Boldtista svoboda-lippuineen ja liekihattuineen Nikolainkirkon valtausta edeltävältä viikolta. Kuva: Helsingin Kuvalehti 9.6.1917, 12.

kykeni. Boldt oli myös kasvissyöjä, sillä hän ei voinut hyväksyä eläinten tappamista ruoaksi. Boldtin aktivismi sai kuitenkin pian muitakin ulottuvuuksia. Hän oli tolstoilainen ja siten rauhanmies. Boldt perusti rauhanaatteelle omistetun lehden *Humanitaksen* vuonna 1896, mutta se ilmestyi vain pari vuotta. *Työmiehen* päätoimittajan Matti Kurikan kanssa Boldt perusti Suomen ensimmäisen rauhanyhdistyksen vuonna 1898. Perustavassa kokouksessa oli läsnä lähinnä työväkeä. Yhdistys ei kuitenkaan ilmeisesti toiminut juuri lainkaan.²⁸ Toinen lehtihanke Boldtilla oli teosofi Pekka Ervastin kanssa, vuonna 1900 perustettu *Uusi Aika*. Senkin ilmestyminen loppui jo puolen vuoden kuluttua. Tämän jälkeen Boldtin tolstoilais-teosofiset näkemykset alkoivat muuttua. Järnefeltin mukaan kaikki hänen kokemansa pettymykset ja voimattomuuden tunne johtivat vähitellen hänen radikalisoitumiseensa.²⁹ Boldt oli naimisissa upsalalaisen ravintoloitsijan Karin Söderbergin kanssa, ja heillä oli kolme lasta. Vaimo ja lapset oleskelivät kuitenkin pääosin Ruotsissa, kun taas Boldt asusti Lohjalle lähelle Järnefeltin taloa rakennuttamassaan erakkomajassa.³⁰ Erakkovuosina Boldtin ajattelu alkoi saada entistä enemmän vaikutuksia anarkismista, ja rauhanmies alkoi kannattaa väkivaltaisia keinoja maailman parantamiseen.

Suurlakon poliittisista häviäjistä tehtiin pilkkaa lehtien pila-piirroksissa. Johan Kock ja Matti Kurikka olivat tällaisia hahmoja, mutta Jean Boldt luettiin samaan joukkoon.³¹ Viaporin kapinan aikaan Boldt liikkui kapteeni Johan Kockin seurassa ja toimi tämän eräänlaisena adjutanttina. Jean Boldt asui Töölönlahden pohjukassa pienessä punaisessa huvilassa, jossa myös kapteeni Kock majaili. Huvilasta muodostui punakaartin ”esikunta”, jossa käytiin neuvotteluja kapinan varsinaisten johtajien kesken.³² Viaporin kapinan jälkiseuraamukset osuivat myös Boldtiin. Kun Boldt oli lähdössä SDP:n Oulun puoluekokouksesta postijunalla takaisin Helsinkiin, hänet pidätettiin osallisuudesta Viaporin kapinaan ja yhteyksistä Johan Kockiin. Ilmiannon perusteella Kock ja Boldt olisivat ottaneet vastaan aseita ja ammuksia.³³ Boldtin strategiana oli vaieta oikeudessa täysin, mikä ihmettytti aikalaisia ja oli osaltaan luomassa hullun leimaa jo vuonna

1906. Vaikeneminen voitaneen lukea passiiviseksi vastarinnaksi ja anarkismiin kuuluvaksi valinnaksi olla olematta yhteistyössä oikeuslaitoksen kanssa. Boldt oli vankilassa noin kaksi vuotta ja vapautui syksyllä 1909.³⁴

Vapauduttuaan Boldt perusti teosofi Veikko Palomaan kanssa Ristinarmeijan, joka piti kokouksiaan muun muassa Helsingin työväentalon juhlasalissa ja Uusmaalaisen Osakunnan tiloissa. Ristinarmeija vastusti kirkon ja valtion ”farisealaisuutta”. Sen oppi perustui uskoon ehdottoman rakkauden Jumalaan ja kielsi helvetin olemassaolon. Ristinarmeijalla oli eri alaosastoja, muun muassa maailmankommunismien osasto. Ristinarmeijan mukaan Jumalan valtakunta voisi alkaa Suomesta ja levitä muualle maailmaan, kunhan sosialistinen vallankumous toteutuisi. Ristinarmeijalla oli pienimuotoista ja satunnaista toimintaa, kokouksia ja mielenosoituksia, ainakin vuoteen 1913.³⁵

Boldtin ”kesäteatteri”

Boldt oli elänyt hiljaiseloa Lohjalla ja ollut heikossa kunnossa maailmansodan ajan. Maaliskuun vallankumouksen alkaessa Boldt sai voimansa takaisin ja lähti täynnä tarmoa Helsinkiin tehtävänänsä suomalaisen työväestön kiihottaminen yhdessä venäläisten vallankumouksellisten kanssa. Boldt ilmestyi Helsingin kaduille ilmeisesti maaliskuun lopussa.³⁶ Hän alkoi puhua Nikolainkirkon portailla päivittäin. Venäläisiltä sotilailta hän sai punaisen lipun, johon oli kirjoitettu valkoisella *svoboda*.³⁷ Väinö Tanner, Tokoin senaatin senaattori, kuvaili Boldtin seuruetta muistelmissaan ”omaksi vakituiseksi teatteriksemme”, joka esiintyi Senaatintorilla. Portailla istuivat Boldt, Fiina Huttunen ja monet muut ”erityyppiset hurmahenget” pitämässä puheitaan kaikista mahdollisista asioista. Pääviestinä oli vastarinta kaikkia valtaapitäviä kohtaan, ja keinot saivat olla väkivaltaisiaakin. Boldtia oli kuuntelemassa yleensä hänen uskollinen kuulijakuntansa, mutta myös monet ohikulkijat pysähtyivät seuraamaan ”huvitta-

Jean Boldtin Senaatintorilla keväällä 1917 käyttämä lippu. Senaatin kirjastonhoitaja W. Sippola toimitti lipun kesällä 1918 Kansallismuseoon, jossa sitä on säilytetty siitä lähtien (Dagens Press 5.7.1918). Kuva: Anna Rajavuori.

vaa näytelmää”, joka yleisön huviksi kehittyi toisinaan vuoropuheluksi Boldtin ja kuulijoiden välillä.³⁸

Naurunalaiseksi tekeminen on vallankäyttöä, jota etenkin Boldtin kohdalla oli harjoitettu jo 1800-luvun lopulta lähtien. Järnefelt ja Boldt haluttiin nähdä porvarillisessa lehdistössä vaarattomina hulluina, ja etenkin Boldtin kustannuksella pilailtiin. Hänen hahmonsäily oli vakituinen pilapiirrosten ja kaskujen aihe. Boldt oli pienikokoinen mies, ja reuman takia huono jaloistaan. Nikolainkirkon portailla hän puhui istualtaan. Arvid Järnefelt kuvasi nähneensä Boldtin ”istua kyyhöttävän Nikolainkirkon portailla veripunaisen lipun alla, jossa luki Svoboda, matruusien ja katuyleisön ympäröimänä” ja ”rämeän kirkuvalla, särkyvällä äänellä sinkoilevan ilmaan väkivaltaan yllyttäviä iskulauseita, joiden perusteena oli maailmankommunismi”.³⁹ Boldtin saarnaamaa sanomaa kuvailtiin yleisesti ”kommunistis-anarkistiseksi”. Tällä tarkoitettiin ainakin sitä, että Boldt kehotti kuulijoitaan käyttämään oman käden oikeutta. Nälästä ja puutteesta

kärsiviä hän neuvoi ottamaan sieltä mistä saivat, mikä tulkittiin varkauksiin yllyttämiseksi.⁴⁰ Mikko Ampuja muisteli, että Boldt saarnasi kokouksissaan, ettei ”Suomi tarvitse Karl Marxia eikä Edvard Valpasta vaan se tarvitsee Jeesuksen Kristuksen, esitellen myös pankkien sosialisointia”. Kokouksissa myös muut ”hämmäpäeräiset ainekset” kertoilivat tarinoita työväenliikkeen johtajien petollisuudesta, mikä Ampujan mukaan oli omiaan vähentämään luottamusta työväen järjestöihin ja vaikutti kuulijoihin demoralisoivasti.⁴¹ *Länsi-Suomeen*, tosin jälkiviisaasti, oman näkemyksensä Boldtista kirjoittaneen Ilmo Kallion mielestä kyseessä ei ollut huvittava hullu, vaan aktiivisesti väkivaltaan kannattajiin kiihottanut kommunisti, jonka puheet raastuivat jatkuvasti touko-kesäkuussa. Erityisesti Boldt yritti usuttaa sotilaita käymään ylioppilaiden kimppuun. Mitään yhteenottoa ei kuitenkaan syntynyt.⁴²

Boldtin toiminta ei rajoittanut ainoastaan agitointiin. Toukuun 16:ntena hän meni Helsingin kaupunginvaltuuston kokoukseen ja vaati puolta valtuusmiespaikoista vallankumouksellisille. Hänet kuitenkin vaiennettiin hakkaamalla pulpettien kansia ja poistettiin kokouksesta.⁴³ Vaatimus ei siinä mielessä ollut poikkeuksellinen, että valtuustojen kokoonpanoon kohdistettiin paineita työväenliikkeen taholta tuolloin muutenkin.⁴⁴ Boldtin toiminta alkoi kuitenkin saada yhä kyseenalaisempia sävyjä. Hänet haettiin väkisin poliisikuulusteluihin 30.5., koska oli yllyttänyt kuulijoitaan laittomuuksiin.⁴⁵ Kesäkuun alussa Boldt yritti perustaa oman ”punakaartin”. Sen oli tarkoitus ”väkivallalla ja aseina toteuttaa kommunismi”. Kaivopuistossa pidetyssä kokouksessa punakaartiin ilmoitautui noin 50 miestä, mutta sen vahvuus hupeni marssilla Senaatintorille 34 mieheen.⁴⁶

Nikolainkirkon valtaus

Nikolainkirkon valtauksen johtaneet tapahtumat käynnistyivät, kun Boldt alkoi levittää sanaa, että 17. kesäkuuta ennen jumalanpalvelusta pidettäisiin suuri kokous. Tähän kokoukseen saapui

noin 400 Boldtin kannattajaa. Osanottajat ilmaisivat epäilyksiä kirkonvaltauksen onnistumisesta, mutta ohikulkevan sotilasosaston rohkaisemana Boldt joukkoineen uskaltautui kirkkoon. Kun kirkonmenot olivat ohi ja pastori Erander saarnannut, joukko jäi istumaan paikoilleen. Boldt meni saarnastuoliin ja alkoi pitää ”tavalliseen palopuhetyyliinsä” puheita kolmella kielellä, ruotsiksi, suomeksi ja venäjäksi. Kirkko oli pian täynnä uteliaita. Puheita pidettiin kolmeen asti iltapäivällä, jolloin johtohenkilöt lähtivät kirkosta neuvottelemaan jatkosta. Kirkon kupoliin yritettiin saada punalippu liehumaan, mutta koska ei tiedetty, miten sinne päästäisiin, jäi suunnitelma toteuttamatta.⁴⁷ Kuitenkaan iltapäiväjumalanpalvelusta ei voitu pitää, sillä puheet ja laulut olivat kirkossa täydessä vauhdissa. Niinpä jumalanpalvelukseen tulleet ihmiset lauloivat ulkopuolella muutaman virren. Boldt antoi luvan soittaa kirkonkelloja ennen jumalanpalvelusta.

Saarnastuolista julistettiin vallankumous alkaneeksi ja kirkko vallatuksi. Puhujia oli useita, miehiä ja naisia, ja olipa joku puhuja tullut varta vasten Tampereelta. Saarnastuolista kukin vuorollaan kertoi ajatuksiaan ”papeista, kirkosta, sosialismista, kommunistista ja anarkismista”, kuten *Helsingin Sanomat* puheiden aiheita kuvaili. Fiina Huttunen julisti kirkon Suomen vallankumouksen keskuksesi.⁴⁸ Yleisö vastasi kättentaputuksin ja hurraa-huudoin. Puheiden välillä laulettiin Marseljeesia, Kansainvälistä, työvänmarsseja ja ”anarkistilauluja”. Hämärän tullessa kynttilät sytytettiin, ja kirkko oli täydessä valaistuksessa koko yön. Boldtin ja kannattajien puheissa virisi tavoite muuttaa kirkko ”köyhälistön kokoushuoneeksi”. Kirkonvaltaus olisi kuitenkin vasta ensimmäinen askel vallankumouksen tiellä: kirkon jälkeen oli tarkoitus vallata myös muita instituutioita. Boldtin kerrotaan myhällleen: ”nyt saimme tämän kirkon. Seuraavaksi valtaamme miliisin ja sen jälkeen pankit.”⁴⁹ Pääomat oli tarkoitus sosialisoida ja jakaa köyhille.⁵⁰

Miliisi oli voimaton koko päivän, ja vasta illalla saatiin tarpeeksi poliisijoukkoja paikalle. Yleisössä oli suurehko joukko venäläisiä meri- ja jalkaväensotilaita, minkä vuoksi miliisi pelkäsi väkivaltaista yhteenottoa. Ensimmäisen kerran miliisi yritti

Jean Boldt kannattajineen Nikolainkirkon portailla. Boldt valkoisine lieri-hattuineen seisoo seinän vieressä katse kameraa kohti. Kuva: Suomen Kuvalehti 30.6.1917, 11.

tyhjentää kirkon puoli kahdelta yöllä, kun oli saatu tarpeeksi suuri miliisijoukko koolle. Saarnastuoliin nousi tuolloin Boldtin rinnalle merisotamies, joka uhkasi, että jos ihmiset hädetään kirkosta, tulee sotaväki valtaamaan koko järjestyslaitoksen.⁵¹ Uhkaus otettiin siinä määrin vakavasti, että uusi kirkon tyhjenysyritys tehtiin vasta puoli kuudelta aamulla. Silloin kirkossa oli enää parisataa valtaajaa ja miliisejä oli saatu paikalle viitisenkymmentä. Muutamat valtaajat miliisi joutui poistamaan kirkosta väkisin. Poliiseja oli kuitenkin ehdottomasti kielletty käyttämästä ampuma-aseita. Boldt sen sijaan kehotti kuulijoitaan väkivaltaiseen vastarintaan miliisiä vastaan. Kirkko oli valtaajien jäljiltä siivoton. Eräänlaista symboliikkaa on luettavissa myös *Helsingin Sanomien* kuvauksesta, kun kaupungissa samaan aikaan kärsittiin elintarvikepulasta. Lehden mukaan saarnastuolista löydettiin ruoantähteitä ja elintarvikkeita: ”voita, leipää silavaa, maitoa, lihaa ja piimää, joita Boldtin ystävät olivat tuoneet mestarilleen”⁵². Todennäköisesti vahvasti liioiteltu kuvaus ilmentää moralisoivaa

Päivänpolttama kuva.

— Hyvästi nyt, sanoi Jean Boldt, kun sakkinsa jätti.

Jean Boldtin katoaminen kirkonvaltauksen päätyttyä sai huomiota myös pilalehdissä. Kuva: Tuulispää 29.6.1917, 5.

suhtautumista Boldtiin, ja se pyrkii todentamaan pyhänhämäisyä, joksi kirkonvaltaus porvarillisissa lehdissä tulkittiin.

Boldt pidätettiin vaivihkaa eikä hänen olinpaikkaansa tiedetty pitkään aikaan. Boldt toimitettiin ilmeisesti Sipooseen Nikkilän mielisairaalaan.⁵³ Kun poliisi vei Boldtin, kuului huutoja: ”laivoi-

hin, laivoihin!” ja osa hänen kannattajistaan lähti juoksemaan satamaa kohti tarkoituksenaan hakea matruuseja apuun.⁵⁴ Pari-kymmentä Boldtin kannattajaa, ”venäläisiä matruuseja ja rikollisia”, kahakoi poliisilaitoksen edustalla, jossa kahta miliisiä lyötiin päähän. Maanantaina Senaatintorilla oli vielä paljon väkeä, parituhatta henkilöä, ja Huttunen piti kannattajiensa keskuudessa ”tavallista kiivaampia” puheita. Hajallaan olevissa pienemmissä ryhmissä keskusteltiin yöksi suunnitellusta rynnäköstä poliisikamariin. Sadat sotamiehet käyttäytyivät kuitenkin aivan rauhallisesti.⁵⁵ Poliisimestari Carl Voss-Schraderin mukaan sotilaat eivät aikoneet ryhtyä minkäänlaisiin toimiin Boldtin vapauttamiseksi. Sekä sotilaitten ja työväen toimeenpanevasta komiteasta että kansanvapaudenkomiteasta ilmoitettiin, että ne suhtautuvat asiaan ”passiivisesti”. Miliisin vaikeus puuttua valtauksen johtui kuitenkin siitä, että kun Boldt oli viety väkisin kuulusteltavaksi kolmen viikkoa aiemmin, toimeenpaneva komitea oli ilmoittanut poliisimestarille vangitsevansa tämän ja valtaavansa poliisilaitoksen, jos Boldtia vastaan ryhdytään muihin toimenpiteisiin.⁵⁶

Boldtin seuraajat

Boldtin lisäksi puheita Nikolainkirkossa pitivät pastori Juho Uoti, ”sisar” Josefiina Huttunen, puuseppä Johan Fredrik Kivikoski⁵⁷, peltiseppä Viktor V. Viljanen ja asiamies Olli H. Alku, jotka kaikki kertoivat poliisikuulusteluissa olleensa aiemminkin kuulemassa Boldtin puheita.⁵⁸ Tapauksesta kuulusteltiin myös kelloseppä Niilo Saarenheimoa, kauppalpalvelija Konrad Kvistiä, seppä Aarne J. Kanervaa ja ”joutomies ja vallankumouksellinen” Lauri V. Lindbergiä. Lisäksi syytteen sai räätäli Samppa August Malinen, joka mellakoi myös Järnefeltin esiintymisen yhteydessä Kallion kirkossa.⁵⁹

Jo aiemmin keväällä Juho Uoti ja Fiina Huttunen oli usein nähty Boldtin seurueessa Senaatintorilla. Pastori, luonnonlääkinnällisten hoitojen kehittäjä Juho Uoti (1862–1920) oli talollisen poika Ulvilasta. Hän oli opiskellut fyysis-matemaattisessa tie-

dekunnassa Helsingin yliopistossa ja toiminut maalitehtailijana ja kirjankustantajana Satakunnassa. Uoti alkoi opiskella teologiaa 1800-luvun lopussa, ja hänet vihittiin papiksi vuonna 1905. Luonnonmukaisesta terveydenhoidosta Uoti kiinnostui sairastuttuaan malariaan 1900-luvun alussa.⁶⁰ Hän antoi papin työnsä ohessa terveydenhoitoon ja sairauksien parantamiseen liittyviä neuvoja seurakuntalaisille, mikä ei miellyttänyt tuomiokapitulia. Uoti oli vuonna 1910 pappina Askaisissa, kun hänet määrättiin Velkuan saaristopitäjään, vaikka olisi itse halunnut Porvooseen. Koska Uoti ei suostunut lähtemään Askaisten pappilasta, Turun tuomiokapituli joutui nostamaan häntä vastaan virkasyytteen ja myönsi hänelle virkavapauden ”toistaiseksi”.⁶¹ Uoti löysi pian uuden tehtävän: hänet palkattiin Turun läänin läntisen vaalipiirin sosiaalidemokraattisen piirijärjestön agitaattoriksi. Pappi sosialistiagitaattorina oli valtakunnan tason uutinen,⁶² ja Uoti olikin mitä todennäköisimmin ensimmäinen evankelisluterilaisen kirkon pastori agitaattorin toimessa. Agitaattorin ura jäi lyhyeksi, sillä vuodesta 1911 Uoti toimi luontaisparantajana. Hän matkusti Keski-Eurooppaan opiskelemaan mannermaisia luontaisia parannusmenetelmiä, kuten vesihoitoja. Uoti asui ja työskenteli Helsingissä, jossa järjesti luontaishoitokursseja. Uoti vietti Lapinlahden mielisairaalassa puoli vuotta vuosina 1915–1916.⁶³ Ilmeisesti sairaalassa ollessaan hän kirjoitti vuonna 1916 ilmestyneen *Herran Kansan Tasavallan Perusteet* -nimisen kirjan, jossa hän kaavaili Suomesta kristillistä teokratiaa.⁶⁴

Josefiina ”sisar” Huttunen (1865–1957) oli kotoisin Liperistä. Hän toimi liikkeenharjoittajana Viipurissa ja Savonlinnassa mutta tehtyään konkurssin Savonlinnassa vuonna 1903 hän muutti Helsinkiin. Huttunen perusti Fredrikinkadulle muotiliike *Marcellan*.⁶⁵ Huttunen oli järjestänyt uskonnollisia kokouksia jo Savonlinnassa, ja Helsinkiin tultuaan hän saarnasi erilaisissa vapaakirkollisissa kokouksissa. Jean Boldtiin Huttunen tutustui ilmeisesti pian Helsinkiin muutettuaan. Ainakin jo helmikuussa 1904 he pitivät yhdessä hartaushetkiä Annankadulla, Huttunen suomeksi ja Boldt ruotsiksi.⁶⁶ Ilmeisesti Boldtin kautta Huttunen oli tutustunut vuonna 1905 myös Johan Kockiin, minkä on myö-

*Pappi ja luontaishoitojen kehittäjä Juho Uoti Senaatintorilla 17.6.1917.
Kuva: Museovirasto.*

hemmin sanottu tuoneen hänelle arvovaltaa vallankumouksellisten keskuudessa.⁶⁷ Boldtin ja Kockin lisäksi Huttusella näytti olevan yhteyksiä A. F. Tanneriin⁶⁸, jota hän puolusti kiivaasti *Työmiehessä*.⁶⁹

Boldtin kannattajien suhde työväenliikkeeseen oli epämääräinen: yhteyksiä järjestäytyneeseen työväenliikkeeseen oli ollut, mutta ”boldtilaiset” toimivat pikemminkin liikkeen liepeillä kuin työväen järjestöissä. Toisaalta sekä Uoti että Kivikoski olivat vielä 1910-luvulla puolueen jäseniä, Kivikoski jopa SDP:n kansanedustaja. Vaikka Järnefeltin toiminnalle löytyi ymmärrystä työväestön piirissä, Boldtiin suhtauduttiin järjestäytyneessä työväenliik-

keessä hyvin kielteisesti. Boldtin toiminnasta haluttiin sanoutua irti, sillä hänen pelättiin tahraavan työväenliikkeen maineen ja vaikuttavan kielteisesti yleiseen mielipiteeseen ja liikkeen tavoitteisiin. Huhuja liikkui, että Boldtin kannattajat olisivat toimeenpanneet kirkonvaltausta seuraavina päivinä vastaavia mellakoita, ja ainakin Helsingin sosialidemokraattinen kunnallistoimikunta varoitti työläisiä niistä ja kehotti pysymään niistä erossa. *Työmiehessä* julkaistiin heti maanantaina 18. kesäkuuta kunnallistoimikunnan ilmoitus: ”Varokaa mustia voimia”.⁷⁰ Aivan yksiselitteistä kielteinen suhtautuminen ei kuitenkaan ollut. Esimerkiksi oululainen *Kansan Tahto* suhtautui Boldtiin jokseenkin myönteisesti.⁷¹

Porvarillisista lehdistä esimerkiksi *Hufvustadsbladet* leimasi Boldtin kannattajat irtolaisiksi, rikollisiksi ja roskaväeksi eli eivakavasti otettaviksi poliittisiksi voimiksi.⁷² Mielikuvaa mellaakoivasta roskaväestä levitettiin myös kirkon taholta. Vaikka kirkon johdon ja seurakuntien pääasiallisena strategiana oli vaieta kirkkomellakoista täysin, Helsingin pohjoinen ruotsinkielinen seurakunta teki poikkeuksen. Se painatti lehtisen seurakuntalaisille, jossa käsiteltiin tapahtumia vuonna 1917. Siinä valtauksesta puhuttiin roskaväen kamalana kirkonhäpäisynä.⁷³

Vastaanotto ja jälkipuinti

Vuorovaikutus esityksen ja sen vastaanoton välillä luo politiikkaa.⁷⁴ Järnefeltin tavoitteena oli ollut löytää yhteinen sävel yhteiskuntaluokkien välillä, mutta siltojen rakentamisen sijaan suhtautuminen hänen toimintatapoihinsa päinvastoin vahvisti yhteiskunnallisia ristiriitoja.⁷⁵ Kirkonvaltauksia pidettiin esimerkkinä anarkian, vallattomuuden ja väkivallan saarnaamisen väistämättömistä seurauksista. Tapaukset olivat omiaan kiristämään ilmapiiriä ja luomaan painetta erityisesti järjestysvaltaa kohtaan. Miliisin otteet olivat kirkkomellakoissa hyvin varovaisia, mikä kuohutti mieliä. Porvarillisten mielestä mellastus ja kirkon häpäisy olisi pitänyt pystyä lopettamaan jo paljon aikaisemmin.

Puhevapauden rajoittamista kuitenkin vastustettiin työväenliikkeen taholla, ja myös eduskunnan puhemies Kullervo Manner oli jyrkästi sitä vastaan.⁷⁶ Kirkkonvaltaus ylitti kuitenkin rajan, jonka jälkeen miliisiin oli puututtava tilanteeseen. Miliisin toiminta kertoo silti paljon järjestysvallan tilanteesta. Kirkkonvaltaukset, ja järjestysvallan haluttomuus ja kykenemättömyys estää niitä, antoivat porvarillisille syyn aseistautua. Mellakoiden jälkeen oli vaikea enää vedota siihen, että sanat ovat vain sanoja, eivät tekoja. Jälkiviisaasti arvioitiin, että oli ollut virhe pitää Boldtia vaarattomana hulluna.⁷⁷

Järnefeltin esimerkin katsottiin vaikuttaneen Boldtin kirkkonvaltaukseen ja tapahtumat yhdistyivät ihmisten mielissä ja muistoissa nopeasti. Boldtin tekemisistä syytettiin Järnefeltiä ja näiden uskottiin toimineen yhdessä. Esimerkiksi presidentti K. J. Ståhlberg muisteli Järnefeltin menneen Boldtin kanssa Nikolainkirkkoon.⁷⁸ Boldt ihaili Järnefeltiä, ja tämän esiintymiset kirkoissa tekivät vaikutuksen Boldtiin ja hänen kannattajiinsa. Vasta painosta tulleita Järnefeltin *Kirkkopuheita* myytiin ilmeisesti myös Boldtin kirkkonvaltauksen yhteydessä.⁷⁹ Boldt näki pahimpana vastustajana kirkon, sillä se oli häpeällisessä liitossa valtion kanssa ja samalla se hylkäsi Jumalan tahdon. Boldtilla oli lisäksi huonoja kokemuksia vuoden 1899 rauhanmielenosoituksesta, jota häirittiin soittamalla Nikolainkirkon kelloja. On mahdollista, että tapauksella oli vaikutuksia Boldtin toimintaan vuonna 1917. Hän halusi vaientaa kirkonkellot ja uhkaili valtaavansa kellotapulin, jotta voisi itse kontrolloida niiden soittoa.⁸⁰ On kuitenkin selvää, että niin Järnefeltin, Boldtin kuin useiden Boldtin seuraajienkin ajattelussa ja toiminnassa oli vahva uskonnollinen motiivi, oli se sitten vapaakirkollisesti, teosofisesti tai tolstoilaisesti viritynyt. Tekijöitä yhdisti vahva kristillinen vakaumus, joka yhdistyi radikaaliin yhteiskuntakritiikkiin. Ei ollut sattumaa, että juuri kirkot tulivat vallatuiksi, vaikka ne suhteellisen helposti vallattavissa olevia institutionaalisia tiloja olivatkin.

Boldt ei ollut ainoa Järnefeltin esimerkistä inspiroitunut. *Turun Sanomat* raportoi kesäkuun alussa urjalalaisesta nuorukaisesta, joka oli jumalanpalveluksen jälkeen tahtonut kirkkoherran este-

lyistä huolimatta päästä sanomaan sanansa saarnastuolista. Lehden mukaan puhe oli hölynpölyä ja puhujan epäiltiin luulevan itseään ”suuruudeksi”.⁸¹ Muillakin tahoilla Järnefeltin ja Boldtin tekoihin suhtauduttiin varteenotettavana ja sovellettavissa olevana toimintatapana. Vapaa-ajattelijoiden lehdessä kirkkomella-koita pidettiin vasta alkusoittona: ”Kirkkoretelöt olivat etuvar-tiokahakka ja pian seuraa itse päätaistelu perässä.” Lehti ennusti syksyllä 1917, että jo seuraavana talvena kirkoissa ”pidetään vapaa-ajattelijoiden tilaisuuksia yhtä usein kuin lutherilaisiakin”. Kirjoittaja kaavaili kirkkojen käyttöönotosta ratkaisua myös työväenyhdistysten tilaongelmaan.⁸²

Niin Järnefelt, Boldt, Uoti kuin Huttunenkin edustivat 1860-luvun alussa syntyneiden sukupolvea; heidän ajattelussaan oli jäljellä kristillis-sosialistista utopismia, joka muutoin oli lähes kadonnut marxilaiseen luokkataisteluun sitoutuneesta työväenliikkeestä. Vallankumouskeväänä 1917 nämä ”vanhat utopistit” saivat viimeisen tilaisuutensa ohjata yhteiskunnallista kehitystä. Samaan joukkoon kuuluneet Matti Kurikka ja Johan Kock eivät olleet enää paikalla: molemmat olivat kuolleet vuonna 1915 Yhdysvalloissa. Kirkkonvaltaajat jatkoivat heidän perintöään, mutta aika oli ajanut auttamatta heidän ajattelunsa ohi. Kirkkomellakat olivat kuitenkin osoitus kevään 1917 poliittisesta mielikuvituksesta ja erilaisista tulevaisuusvisioista, jotka saivat tilaa vallankumouskeväänä.

Keväällä ja kesällä 1917 Helsingissä järjestettiin lukuisia ulkoil-makokouksia, kulkueita ja juhlia. Katutila toimi mediana, joka saavutti kaupunkilaiset paremmin kuin sanomalehdet. Järnefeltin ja Boldtin kirkkonvaltaukset jäivät tässä kontekstissa lopulta marginaaliin.⁸³ Sekä Boldt että Järnefelt olivat kaksoisvallan aikana toisaalta marginaalin valinneita ja toisaalta sinne ajettuja henkilöitä. Huomiota herättävää heidän toiminnassaan oli erityisesti heidän esiintymisensä kirkossa eli yrityksensä ottaa haltuun instituutio, jonka valta-asemaa ei ollut juurikaan horjutettu. Toi-saalta heidän kirkkonvaltuksensa toi näkyväksi järjestysvallan ongelmallisen tilanteen. Pidemmän tähtäimen vaikutuksia hei-

dän toimillaan ei ollut, ja tapahtumat hukkuivat ”hullun vuoden” levottomuuksiin ja suuren kertomuksen marginaaliin.

Kirkkomellakat ovat kiehtoneet ihmisten mieliä, ja tapahtumia on tulkittu useissa kulttuuriesityksissä. Heti tapahtumien jälkeen kirkkomellakat antoivat aiheita arkkiveisujen kirjoittajille. J. Alfred Tannerin humoristisessa laulussa *Helsinki kesäkuulla 1917* kommentoidaan kesän kiihkeää tunnelmaa pääkaupungissa. Lauri Leivo kirjoitti tapahtumista vakavampaan sävyyn toiveikkaan laulun *Antikristuksen ilmestys*. Myöhemmin tapahtumista on kirjoitettu näytelmiä. Pekka Lounelan kirjoittama *Ken talonsa jättää* sai ensiesityksensä vuonna 1977. Näytelmä kertoo Järnefeltin toiminnasta vuosina 1917–1918 ja kuvaa myös Boldtin kirkonvaltausta. Juha Siltasen *Vallankumous eli Sisar Huttusen ihmeellinen elämä* vuonna 2014 KOM-teatterissa nosti tapahtumat ihmisten mieliin pitkän tauon jälkeen. Kirkkomellakoiden kiehtovuutta lisännee se, että ne edustavat marginaaliin työnnettyä: ne ovat sivujuoni, joka ei aivan sovi kertomukseen punaisesta ja valkoisesta vuodesta 1917.

Kansan Sivistysrahasto on tukenut tämän artikkelin kirjoittamista.

Lähdeviitteet

- 1 Häkli 1955, 467, 469–470.
- 2 Ensimmäinen herääminen liittyi Järnefeltin henkiseen uudelleenorientoitumiseen, jota kuvaava teos *Heräämiseni* (1894) on suomalaisen tunnustuskirjallisuuden klassikko.
- 3 Niemi 2010, 9; Niemi 2005, 204–205.
- 4 Järnefelt 1917, 3–5.
- 5 Niemi 2005, 207.

- 6 HS 25.4.1917 Kohti kuolemaa.
- 7 Ampuja 1947, 127–128; Häkli 1955, 471.
- 8 Järnefelt 1917, 14; HS 29.4.1917 Oman pelastukseni haussa.
- 9 HS 29.4.1917; 4.5.1917; 5.5.1917.
- 10 Niemi 2005, 210.
- 11 Järnefelt 1917, 12–14.
- 12 Niemi 2010, 115.
- 13 HS 7.5.1917 Outo välikohtaus kirkossa.
- 14 *Työmies* 12. ja 19.5.1917; Häkli 1955, 475.
- 15 HS 14.5.1917; Häkli 1955, 475.
- 16 Karkama 2010, 503–504.
- 17 Niemi 2005, 207.
- 18 Järnefelt 1917, 8.
- 19 Fagerudd 2017, 30–31.
- 20 Niemi 2005, 212.
- 21 Järnefelt 1917, 42.
- 22 Niemi 2005, 214; Häkli 1955, 481.
- 23 HBL 14.5.1917 Skandal i Johanneskyrkan.
- 24 *Dagens Press* 14.5.1917 Ett Uppträde i Johanneskyrkan.
- 25 *Työmies* 21.5.1917 Kahakka Kallion kirkossa; Häkli 1955, 482
- 26 Fagerudd 2017, 42.
- 27 Häkli 1955, 483–484.
- 28 Nokkala 1958, 206.
- 29 Järnefelt 1930, 198–199.
- 30 Järnefelt 1930, 199–200.
- 31 Rantanen & Kauranen 2008, 283–284.
- 32 Kolu 2005, 131; Salomaa 1965, 109.
- 33 *Hämeen Voima* 25.8.1906.
- 34 *Kansan Ääni* 7.10.1909.
- 35 *Kotimaa* 3.11.1911, HS 4.10.1913; *Työmies* 7.10.1911; Fagerudd 2017, 20.
- 36 HBL 1.4.1917.
- 37 Järnefelt 1930, 204–205.
- 38 Tanner 1957, 47.
- 39 Häkli 1955, 485.
- 40 HBL 26.5.1917.

- 41 Ampuja 1947, 126.
- 42 *Länsi-Suomi* 26.6.1917.
- 43 *HS* 16.5.1917; *Työmies* 16.5.1917.
- 44 Ks. Juha Matikaisen artikkeli tässä teoksessa.
- 45 *HS* 1.6.1917; *HBL* 1.6.1917.
- 46 *HS* 8.6.1917; *HBL* 8.6.1917.
- 47 *HS* 18.6.1917; *Dagens Press* 18.6.1917.
- 48 *Uusi Suometar* 18. ja 19.6.1917.
- 49 SKS KRA, Tuomiokirkon tarinoita, Adolf Liehunen.
- 50 *Uusi Suometar* 18.6.1917.
- 51 *Dagens Press* 18.6.1917.
- 52 *HS* 19.6.1917.
- 53 *Svenska Tidningen* 11.8.1917.
- 54 *Dagens Press* 18.6.1917.
- 55 *HS* 19.6.1917.
- 56 *HS* 19.6.1917.
- 57 J. F. Kivikoski (1856–1932) oli puuseppä, SDP:n piirisihteeri, agitaattori ja kansanedustaja (1910–1914). Kivikoski tunsi mahdollisesti Juho Uotin jo aiemmin, sillä nämä toimivat Turun seudulla agitaattoreina samoihin aikoihin.
- 58 *HS* 19.6.1917; Fagerudd 2017, 65–66.
- 59 *Työmies* 27.9.1917; *HBL* 27.9.1917.
- 60 Fagerudd 2017, 54.
- 61 *Vakka-Suomi* 22.9.1910; *Lahden Sanomat* 13.12.1910.
- 62 *Sosialisti* 16.11.1910
- 63 Fagerudd 2017, 55.
- 64 Silvennoinen, Tikka & Roselius 2016, 265.
- 65 Fagerudd 2017, 57.
- 66 *Uusi Suometar* 7.2.1904 Päivälista, 8; *Suomen Kansa* 13.2.1904.
- 67 Uola 1998, 81.
- 68 Antero Ferdinand Tanner (1868–1920) oli Yhdysvalloissa opiskellut lääkäri ja amerikansuomalaisen työväenliikkeen merkkihenkilö. Hän palasi Suomeen vuonna 1907, mutta hänen vapaamieliset käsityksensä rakkauselämästä ja avioliittoinstituution vastustaminen olivat liikaa työväenliikkeelle. Pollari 2010, 12.
- 69 *Työmies* 23.3.1908; 24.3.1908; 27.3.1908.
- 70 *Työmies* 18.6.1917; *Sosialisti* 19.6.1917.

- 71 Isopahkala 2009, 33.
72 HBL 18.6.2017.
73 Fagerudd 2017, 70–71.
74 Reinelt & Shirin 2015, 14.
75 Niemi 2005, 212.
76 Tanner 1957, 48.
77 Länsi-Suomi 26.6.1917.
78 Häkli 1955, 485; Fagerudd 2017, 34.
79 Fagerudd 2017, 65.
80 Suomalainen 22.6.1917.
81 Turun Sanomat 6.6.1917.
82 Vapaa ajatus 30.10.1917 Kirkkojen käyttö tästä lähtien, 168.
83 Nyström 2013, 137–139.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto (SKS KRA), Helsinki
Tuomiokirkon tarinoita -keräys
Adolf Liehunen

Painetut lähteet

Järnefelt, Arvid (1917): *Kirkkopuheet*. Vihtori Kosonen ja k:n:i, Helsinki.
Järnefelt, Arvid (1930): *Vanhempieni romaani III*. WSOY, Porvoo.
Leivo, Lauri (1917): *Uskonnonvapausrunoja ja lauluja I: Antikristuksen ilmes-
tys*. Laulu vuonna 2,000. Työväen kirjapaino, Helsinki.
Niemi, Juhani (2010): *Toinen herääminen. Arvid Järnefeltin päiväkirjamerkin-
töjä vuosilta 1916–1919*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
Tanner, J. Alfr. (1920): *Humoristisia lauluja*. Aug. Kanerva, Lahti.

Lehdistö

Dagens Press 1917–1918

Helsingin Sanomat (HS) 1913, 1917
Hufvudstadsbladet (HBL) 1917
Hämeen Voima 1906
Kansan Ääni 1909
Kotimaa 1911
Länsi-Suomi 1917
Sosialisti 1910, 1917
Suomalainen 1917
Suomen Kansa 1904
Svenska Tidningen 1917
Turun Sanomat 1917
Työmies 1908, 1911, 1917
Uusi Suometar 1904, 1917
Vakka-Suomi 1910
Vapaa ajatus 1917

Kirjallisuus

- Ampuja, Mikko (1947): *Pajasta parlamentiin. Neljäkymmentä vuotta Suomen työväenliikkeessä*. Tammi, Helsinki.
- Fagerudd, Hanna (2017): *Helsingin kirkkomellakat 1917 kolmen eri julkisuusku-
van kautta tarkasteltuna*. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu
-tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Häkli, Pekka (1955): *Arvid Järnefelt ja hänen lähimaailmansa*. WSOY, Helsinki.
- Isopahkala, Harri (2009): *Keppihevonen vai tukikeppi? Kirkko, papisto ja uskonto
kriisivuosina 1917–1919*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- Järnefelt, Arvid (1894): *Heräämiseni*. Otava, Helsinki.
- Karkama, Pertti (2010): *Vallan orjat ja ihmisarvo. Arvid Järnefeltin ajatusmaa-
ilma*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kolu, Ere (2005): *Aktivisti. Salaista sotaa Venäjän varjossa*. Tammi, Helsinki.
- Lounela, Pekka (1977): *Ken talonsa jättää. Arvid Järnefelt*. Tammi, Helsinki.
- Niemi, Juhani (2005): *Arvid Järnefelt. Kirjailija ajassa ja ikuisuudessa*. Suomalai-
sen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Nokkala, Armo (1958): *Tolstolaisuus Suomessa. Aatehistoriallinen tutkimus*.
Tammi, Helsinki.
- Nyström, Samu (2013): *Poikkeusajan kaupunkielämäkerta. Helsinki ja helsinki-
läiset maailmansodassa 1914–1918*. Helsingin yliopisto, Helsinki.

- Pollari, Mikko (2010): Lemmen salaisuuksien äärellä. Matti Kurikka, Veikko Palomaa ja A. F. Tanner 1900-luvun alun taistelussa sukupuolimoraalista. *Työväentutkimus. Vuosikirja 2010*, 9–14.
- Reinelt, Janelle & Rai, Shirin M. (2015): *The Grammar of Politics and Performance*. Routledge, London.
- Rantanen, Pekka & Kauranen, Ralf (2008): Naurettava lakko. Teoksessa Pertti Haapala, Olli Löytty, Kukku Melkas & Marko Tikka (toim.), *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Teos, Helsinki, 269–293.
- Salomaa, Erkki (1965): *Viaporin kapina. 60 tuntia vallankumousta*. Kansankulttuuri, Helsinki.
- Silvennoinen, Oula & Tikka, Marko & Roselius, Aapo (2016): *Suomalaiset fasisit. Mustan sarastuksen airuet*. WSOY, Helsinki.
- Tanner, Väinö (1957): *Kuinka se oikein tapahtui. Vuosi 1918 esivaiheineen ja jälkiselvittelyineen*. Tammi, Helsinki.
- Uola, Mikko (1998): ”Seinää vasten vain!”. *Poliittisen väkivallan motiivit Suomessa 1917–1918*. Otava, Helsinki.